

O'SMIR SHAXSI RIVOJLANISHIDA REFLEKSIYANING O'RNI

Yulchiboyeva Dilfuza Ergashevna

Qo'qon davlat pedagogika instituti Amaliy psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10939764>

Ilmiy adabiyotlarda aks ettirish muammosiga ko'plab qarashlar mavjud.

Zamonaviy ensiklopediyalarda refleksiya o'zini tahlil qilish, tushunish, anglashga qaratilgan aqliy (oqilona) jarayon sifatida belgilanadi: o'z harakatlari, xulq-atvori, nutqi, tajribasi, hissiyotlari, holatlari, xatti-harakatlari, o'ziga va boshqalarga bo'lgan munosabati, vazifalari, maqsadlari va boshqalar [1].

Lokkning so'zlariga ko'ra, refleksiya "ong o'z faoliyatini bo'ysundiradigan kuzatishdir" [2].

Qisqacha psixologik lug'atda refleksiya tushunchasi quyidagicha berilgan: refleksiya (lotincha reflexio - orqaga qaytish) - bu sub'ektning ichki aqliy harakatlar va holatlarning o'zini o'zi bilish jarayoni.

Refleksiya tushunchasi falsafada paydo bo'lgan va shaxsning o'z ongida sodir bo'layotgan voqealar haqida fikr yuritish jarayonini anglatadi.

R.Dekart refleksni shaxsning o'z fikrlari mazmuniga diqqatini jamlash, tashqi, tanadagi hamma narsadan mavhumlash qobiliyati bilan aniqladi.

J. Lokk hissiyot va refleksiyani ikkiga bo'lib, ikkinchisini maxsus bilim manbai sifatida izohladi (ichki tajriba, tashqi tajribadan farqli ravishda, sezgi dalillari asosida).

Refleksiyaning bunday talqini introspektiv psixologiyaning asosiy aksiomasi bo'ldi.

Bu g'oyalar insonning o'zi boshdan kechirayotgan ong faktlari to'g'risida o'z-o'zidan hisobot berish, o'z ruhiy holatini o'zini o'zi tahlil qilish qobiliyatini yetarli darajada aks ettirmagan.

Ijtimoiy psixologiyadagi refleksiya aktyorlik sub'ekti - shaxs yoki jamoa - ularni boshqa shaxslar yoki jamoalar tomonidan qanday idrok etilishi va baholanishi to'g'risida xabardorlik shaklida namoyon bo'ladi.

Refleksiya nafaqat sub'ektning o'zi haqidagi bilimi yoki tushunchasi, balki boshqalar "reflektor" ni, uning shaxsiy xususiyatlarini, hissiy reaksiyalarini va kognitiv (idrok bilan bog'liq) tasavvurlarini qanday bilishi va tushunishini aniqlashdir.

Ushbu g'oyalar mazmuni birgalikdagi faoliyat ob'ekti bo'lganda, refleksiyaning maxsus shakli - ob'ekt-refleksiv munosabatlar rivojlanadi.

Murakkab refleksiya jarayonida sub'ektlarning o'zaro aksini tavsiflovchi kamida oltita pozitsiya berilgan: sub'ektning o'zi, aslida u nima; sub'ekt, u o'zini qanday ko'radi; sub'ekt, u boshqasini qanday ko'radi va bir xil uchta pozitsiya, lekin boshqa sub'ekt tomonidan aks ettiriladi.

Shunday qilib, refleksiya - bu sub'ektlar tomonidan bir-birining ikki baravar ko'payishi, refleksiya jarayoni, uning mazmuni bir-birining xususiyatlarini takrorlash, qayta yaratishdir.

O'smirlik davrida odam o'ziga sho'ng'ish, o'z fikrlari, his-tuyg'ulari, harakatlarini o'rganishdan alohida zavq oladi.

O'smir o'zi haqida turli odamlar bilan muloqot qilish va o'zaro munosabatda bo'lish jarayonida, ba'zan ko'proq va ba'zan minimal darajada o'rganadi, refleksiya orqali vositachilik qiladi, ya'ni u muayyan qadriyatlarni ko'rib chiqadi, baholaydi, qabul qiladi yoki rad etadi [3].

Bu o'smirga o'z-o'zini bilish jarayonini ko'proq yo'naltirilgan va ongli qilish imkonini beradi.

Aytishimiz mumkinki, refleksiya o'smir hayotida katta rol o'ynaydi, bu o'quvchiga o'zini, ichki holatini tushunishga, harakatlarini boshqarish va tartibga solishga, ichki dunyosini, muloqotini rivojlantirishga yordam beradi.

Va har birini kommunikativ, ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish uchun refleksiyaning rivojlanishi ushbu muammoni hal qilish uchun zarur shartga aylanadi.

Chunki faqat rivojlangan refleksiyaga ega bo'lgan odam ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlarni qo'yishi va ularga erishishning individual usullarini topishi mumkin.

Ko'p jihatdan, insonning atrofidagi dunyoni va undagi o'zini anglash qobiliyatining rivojlanish darajasi unga muloqotda va faol hayotda o'zini anglashning ijtimoiy qimmatli, shaxsiy ahamiyatli va real usullarini topishga imkon beradi.

Refleksiyaning rivojlanish bilan bog'liqligi haqida gapirganda, bir darajadagi tizimlardan boshqa (yuqori) darajadagi tizimlarga o'tish muhimligini yana bir bor ta'kidlash kerak.

Fikrlash sohasidagi tadqiqotlar rivojlanishining tarixiy bosqichlarini kuzatar ekanmiz, agar dastlab refleksiya faqat ongning o'ziga qaratilishi deb tushunilgan bo'lsa, S.L. Rubinshteyn buni allaqachon boshqa darajadagi tizimga o'tish bilan bog'lagan.

Bugungi kunda nafaqat ko'rib chiqilayotgan tizimdan tashqariga chiqish, balki boshqa yuqori darajadagi tizimga o'tish bo'lgan refleksiya rivojlanishning dalilidir, deb ta'kidlash mumkin.

Refleksiya yo'nalishi o'zingizga emas, balki o'zingizga qarashga imkon beradi, quyi tizimlarning aksini va turli xil chuqurliklarni qabul qiladi.

U yangi g'oyalarni yaratish manbai bo'lib, buni J.Lokk, keyin esa D.Rayneri ham mavzuning refleks qobiliyatining xuddi shu xususiyatini ta'kidlagan.

Refleksiya, amalga oshirilgan faoliyatning rasmini qurish sifatida, matnni (keng ma'noda), ya'ni kuzatish, tanqid qilish va keyinchalik o'zgartirish uchun ochiq bo'lgan materialni beradi.

Biroq, eng muhimi, refleksiya yashirin bilimni aniq qiladigan mexanizmdir. Bu ongsiz aylanib o'tish mexanizmi bo'lib, ma'lum sharoitlarda biz bilganimizdan ham ko'proq narsani olamiz.

Refleksiya ortga nazar solish, ya'ni, insonning o'z harakatlari, fikrlarining boshlanishiga qayta-qayta murojaat qilish qobiliyati, tashqi kuzatuvchining pozitsiyasini egallash, nima qilayotganingizni, qanday bilishingizni, shu jumladan o'zingiz haqida fikr yuritish qobiliyati.

Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, refleksiya - bu sub'ektlarning ikki tomonlama, oyna tasvirida aks etish mexanizmidir.

Bu sub'ektlar ham odamlar (boshqa odamlarga identifikatsiya qiladi va ularni nazari bilan o'ziga qaraydi) va turli "menlar" bo'lishi mumkin: men - bilguvchi, men - bila olaydigan, men - bir vaqtning o'zida men - bilguvchi va bila oluvchining kuzatuvchisiman.

Mexanizm sifatida refleksiya identifikatsiyadan ancha kechroq shakllanadi.

Agar bola erta yoshdan boshlab identifikatsiya qilish qobiliyatini namoyon qilsa, unda refleksiyaning boshlanishi faqat maktabgacha yoshdagi bolada paydo bo'ladi va shaxsning yangiligi sifatida u yosh o'quvchilarda rivojlanadi.

Va kattalarda refleksiya qobiliyati ko'pincha past darajada saqlanib qoladi.

Bu atrofimizdagi dunyoni bilishning ba'zi qiyinchiliklarini, shu jumladan o'z-o'zini bilishni tushuntiradi.

Refleksiyaning turli xil turlari va shakllari mavjud.

J.Piaje refleksiyaning ikki turini ajratib ko'rsatadi, jismoniy refleksiya va mavhum refleksiya.

I.N.Semenov, Yu.S.Stepanov o'z asarlarida ta'kidlaydi: ikki xil (ba'zan shakllar deb ataladi) refleksiya (intellektual va shaxsiy aks ettirish) va to'rt xil, turli xil amaliyot sohasiga (muloqot, faoliyat va boshqalar) muvofiq [4]

Ammo an'anaviy ravishda psixologiyada refleksiyaning bir necha turlari mavjud:

- kommunikativ-uning ob'ekti boshqa odamning ichki dunyosi va uning harakatlarining sabablari haqidagi g'oyalardir. Bu yerda refleksiya boshqa odamni bilish mexanizmi vazifasini bajaradi;

- shaxsiy-bilish ob'ekti-bu biluvchi shaxsning o'zi, uning sifatleri va fazilatleri, xulq-atvor xususiyatlari, boshqalar bilan munosabatlar tizimi;

- intellektual-turli xil muammolarni hal qilish jarayonida, yechimning turli usullarini tahlil qilish, yanada oqilona topish, vazifa shartlariga qayta-qayta qaytish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Agar siz refleks mexanizmining ishlash ketma-ketligini ta'kidlashga harakat qilsangiz, unda rus tadqiqotchi A.A.Tyukov ko'rsatganidek, oltita bosqich bo'ladi.

1. Refleksiv xulosa boshqa shaxsni va o'zini boshqa vositalar va usullar bilan bilish mumkin bo'lmaganda amalga oshiriladi.

2. Maqsadning yo'nalganligi - refleksiya ob'ektiga yo'naltirish, uni boshqa ob'ektlardan ajratish.

3. Birlamchi toifalash - bu refleksiyaning asosiy vositalarini tanlash.

4. Refleksiv vositalar tizimini loyihalash - tanlangan birlamchi vositalar ma'lum bir tizimga birlashtirilgan bo'lib, bu refleksiv tahlilni yanada maqsadli va oqilona tekshirishga imkon beradi.

5. Refleksiv tarkibni sxematiklashtirish turli xil ramziy vositalardan foydalanish orqali amalga oshiriladi: tasvirlar, belgilar, diagrammalar, lingvistik konstruksiyalar.

6. Reflektor tavsifining ob'ektivligi - olingan natijani baholash va muhokama qilish; agar natija qoniqarsiz bo'lsa, refleksiya jarayoni yana boshlanadi.

Shunday qilib, refleksiyani tushunishning ko'plab yondashuvlari mavjud. Ayniqsa, refleksiyaning ko'plab shakllari va darajalari mavjud.

Aytishimiz mumkinki, refleksiya va uning tarkibiy qismlarini o'rganishda yagona yondashuv mavjud emas. Chunoschi olimlar o'z tadqiqotlarida turli xil usullardan foydalanadilar. Bundan tashqari, hayotning iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy sohaslarida tub o'zgarishlar ro'y beradi.

References:

1. Большой психологический словарь / под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. - М.: ОЛМА-Пресс, 2009.
2. Локк. Дж Опыт о человеческом разуме. Избр. филос. произведения. М., 2010
3. Мудрик А.В. Время поисков и решений, или старшеклассникам о них самих. - М., 2009
4. Шаров А.С. Ограниченный человек: значимости, активности рефлексия: монография. - Омск: Издательство ОмГПУ, 2010.